

Ульянова В. С.

канд.пед. наук, старший викладач ХГПА

кафедри музично – інструментальної
підготовки вчителя

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ДОЗВІЛЛЯ

Анотація. У статті розглядається проблема розвитку творчих здібностей молодших школярів в умовах дозвілля засобами театрального мистецтва. Розглянуто теоретичні засади даної проблеми, зокрема досліджено творчі здібності в контексті загальнотеоретичних досліджень; визначено можливості театрального мистецтва для розвитку творчих здібностей; виявлено особливості дозвілльової діяльності, що мають бути враховані при організації занять молодших школярів театральним мистецтвом.

Ключові слова: творчі здібності, молодші школярі, театральне мистецтво, дозвілля, багатопільова програма.

Аннотация. Ульянова В.С. Теоретические аспекты развития творческих возможностей младших школьников в условиях досуга. В статье рассматривается теоретический анализ исследуемой проблемы: определены творческие способности в общетеоретическом аспекте, определены возможности театрального искусства в развитии творческих способностей; изучены особенности досуговой деятельности, которые должны быть учтены при организации занятий младших школьников театральным искусством.

Ключевые слова: творческие способности, младшие школьники, театральное искусство, досуг, многоцелевая программа.

Summary. *Ulianova V.S. Preparation of the future teachers of primary classes to pupils' socialization by means of a theatrical art. The children's drama art is the specific type of theatrical arts. Socialization of primary school pupils by methods of theatrical art means teaching children to use the elements of theatrical art in live situations in order to feel comfortable, to act confidently and appropriately. The analysis of content and operational components of preparing the future primary-school teachers didn't show adequate level of their readiness to socialization of primary school pupils by methods of theatrical art. The criteria of the future pedagogys' readiness to usage of the drama arts in the teaching and bringing-up process: social-pedagogical mobility, social and professional sensitivity, artistic and socializing pedagogical skills have been defined.*

Key words: *theatrical art, children's drama creativity, pupils' socialization, preparation of the future teacher of initial classes, social and pedagogical mobility, social and professional sensitivity, creatively-socializing pedagogical skills.*

Надійшла до редакції 22.04.2012

Актуальність дослідження. Проблема розвитку творчих здібностей особи є однією з центральних в педагогіці, оскільки прогрес суспільства – це шлях постійної творчості, долання стереотипів і вироблення нових, нестандартних, часто несподіваних ідей, оригінальних підходів і шляхів до їх втілення. Одним з головних педагогічних завдань при цьому є виховання людини, здатної акумулювати і творчо переосмислювати набутий досвід, досягнення людства в науці, культурі, мистецтві, розвивати технології. Це завдання відображене в Національній доктрині розвитку освіти в Україні, в якій підкреслюється необхідність застосовувати нові педагогічні технології особистісно зорієнтованого виховання для формування творчих здібностей учнів.

Практично, будь-яке педагогічне дослідження певною мірою торкається розвитку творчих здібностей і виховання творчої особистості, оскільки педагогічний процес є творчим за своєю сутністю, включаючи творчість учня, вчителя, вихователя, батьків, організаторів дозвілля, керівників самодіяльних гуртків і об'єднань. Значна кількість наукових праць вітчизняних і зарубіжних авторів присвячена дослідженню творчого процесу (В.Андрєєв, Т.Громов, В.Моляко, В.Николко та ін.), загальних проблем розвитку творчих здібностей та вихованню творчої особистості в різних видах діяльності (Д.Богоявленська, Г.Костюк, Б.Теплов, С.Рубінштейн, К.Платонов та ін.). Аналіз наукової літератури переконує, що ця проблематика є багатоаспектною і вимагає міждисциплінарного дослідження.

В педагогічній науці відомі різні підходи до розвитку творчих здібностей у процесі вивчення різних дисциплін, позакласної, гурткової роботи, зокрема засобами різних видів мистецтва: літератури, музики, образотворчого мистецтва, хореографії, у тому числі й театрального мистецтва. Незважаючи на те, що останнім часом з'явилося багато ґрунтовних вітчизняних праць з окресленої проблематики: організації творчої діяльності учнів у позашкільному закладі (О.Рассказова), мистецтва полеміки (Г.Загадарчук), виховання школярів засобами театрального мистецтва (В.Неволов), мистецтва слова (Н.Миропольська), розвитку творчої активності молодших школярів засобами театральної самодіяльності (Г.Костюшко), музичної ритміки (Н.Георгян), літературного розвитку школярів засобами театрального мистецтва (А.Вітченко); формування ціннісних орієнтацій школярів у процесі занять театральним мистецтвом (В.Шахрай, Г.Єскіна), розвитку творчих здібностей учнів на уроках обслуговуючої праці засобами ігрової діяльності (Н.Слюсаренко), організації художньо-естетичного виховання (М.Лещенко, Л.Масол), різних аспектів підготовки майбутніх учителів, їх педагогічної майстерності, естетичної культури засобами театрального мистецтва (Л.Зімакова, І. Зайцева; Л. Лимаренко). З одного боку, як переконує практика, більшість дитячих театральних гуртків і колективів зорієнтовані переважно на виконання, в той час як творчо-пізнавальна робота, її роль в розвитку самостійності й ініціативи, в духовно-творчому зростанні, самовираженні дітей все

ще лишаються недостатньо дослідженими. Дискусійним є питання про формування предметного комплексу, що становить основу занять у таких колективах. Не розкрито специфіки комплексної реалізації розвиваючої і рекреаційно-розважальної функцій дозвілля (М.Аріарський, М.Поплавський, В.Тріодін та ін.) в організації діяльності дитячого театрального колективу; не визначено можливостей застосування методики проектування багатоцільових соціально-культурних дозвіллевих програм (В.Кірсанов) для розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами театального мистецтва.

Отже, очевидною є суперечність між необхідністю застосування нових педагогічних методів розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами театального мистецтва в умовах дозвілля і недостатнім теоретичним і методичним дослідженням цієї проблеми.

Мета дослідження: розробити методику розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами театального мистецтва в умовах дозвілля.

Зумовила постановку та вирішення таких **завдань:**

- проаналізувати наукові праці з досліджуваної проблеми і узагальнити теоретичні засади формування творчих здібностей молодших школярів засобами театального мистецтва в умовах дозвілля;
- визначити особливості організації занять театральним мистецтвом дітей в умовах дозвілля, педагогічні можливості театального мистецтва у формуванні творчих здібностей молодших школярів;
- дослідити стан і проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами театального мистецтва в умовах дозвілля;
- обґрунтувати педагогічні умови та шляхи розвитку творчих здібностей учнів молодших школярів у процесі аматорської театальної творчості;

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше:

- обґрунтовано теоретичні засади розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами театального мистецтва в умовах дозвілля;
- визначено особливості діяльності дитячих театральних гуртків та колективів в умовах дозвілля;
- запропоновано теоретичну трикомпонентну модель творчих здібностей, що відображає специфіку творчої діяльності в дитячому аматорському театальному гуртку (колективі);

Аналіз наукової літератури (Б.Ананьєв, Д.Богоявленська, А.Брушлинський, О.Дяченко, Г.Костюк, Н.Лейтес, О.Матюшкін, В.Моляко, К.Платонов, Я.Пономарьов, В.Рибалка, С.Рубінштейн, Б.Теплов, В.Чудновський, В.Шадріков, В.Юркевич та ін.) з досліджуваної проблеми дозволив визначити ряд суттєвих положень про:

- здібності як індивідуально-психологічні особливості, що визначають міжіндивідуальні відмінності; це положення має виключне значення для діагностики творчих здібностей та визначення загального й індивідуального в їх виявленні і розвитку;

- здібності як індивідуальні особливості, що зумовлюють успішність певної чи кількох видів діяльності; у зв'язку з цим особливого значення набуває питання про якісні характеристики діяльності, в якій здібності виявляються, реалізуються і розвиваються, що потребує особливої уваги до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів з метою розвитку їх творчих здібностей;

- здібності як складне психічне утворення, що має компонентну структуру, оскільки: а) у процесі конкретної діяльності формуються не тільки відповідні загальні здібності, а й початкові елементи спеціальних здібностей до інших суміжних сфер; б) розвиток загальної (складної) здібності залежить від міцності, стійкості та різноманітності зв'язків між окремими компонентами її структури поряд з мірою її розвитку в цілому, у взаємозв'язку і взаємозалежності між ними (Б.Ананьєв). Тому в контексті роботи постає завдання вибудувати компонентну модель творчих здібностей, необхідну для вирішення досліджуваної проблеми, і визначити кореляцію між різними компонентами творчих здібностей у процесі їх розвитку;

- розвиток особистості шляхом включення її в *систему діяльності*, що є індивідуально-своєрідною; це положення актуальне з огляду на те, що заняття театральним мистецтвом являє собою комплекс видів діяльності, яке підлягає переосмисленню і трансформуванню в межах педагогічної методики, спрямованої на розвиток творчих здібностей молодших школярів в умовах дозвілля;

- необхідність розмежування загальних і спеціальних здібностей; оскільки у будь-якій діяльності є загальні елементи творчості, виникає необхідність розглянути співвідношення різних видів занять театральним мистецтвом з огляду на їх ефективність для розвитку творчих здібностей;

- здібності як психічні якості, що „зосереджують у собі всю психологію людини” (С.Рубінштейн) і не можуть розглядатись окремо від спрямованості, досвіду, психічних процесів, емоційних станів; це положення акцентує на *творчому потенціалі* особистості, на необхідності досліджувати творчі здібності особистості як в індивідуально-психологічному, так і в соціально-психологічному аспектах.

На основі цих положень аналізуються також підходи до вивчення творчих здібностей, що розглядаються переважно як когнітивний феномен із застосуванням кількісних методів їх вимірювання (Дж. Гілфорд, Ф.Баррон, Д.Заррінгтон, М.Уаллах, Е.Торренс, М.Холодна та інші). Аналізується поняття “креативність” як здібність привносити щось нове у досвід, висувати оригінальні ідеї в умовах вирішення або окреслення нових проблем, усвідомлювати недоліки, суперечності, формувати гіпотези. При цьому критеріями творчого мислення є швидкість, оригінальність, гнучкість, усвідомленість, фантастичність, прагнення до інтелектуальної новизни і т.д.

Водночас на основі аналізу праць вітчизняних та зарубіжних вчених (В.Андрєєв, А.Богоявленська, В.Дружинін, О.Лук, А.Маслоу, В.Моляко, Я.Пономарьов, С.Сисоева, С.Соловейчик,

А.Танненбаум та інші) підкреслюється, що прояв і становлення творчих здібностей є невіддільними від розвитку і розвиненості інших ознак особистості, серед яких дослідники виділяють: сміливість, незалежність суджень, схильність до заперечення звичного, оригінальність, розумову відкритість, чутливість до нового та незвичного, високу толерантність до невизначених ситуацій, ініціативність, інтенсивну пошукову мотивацію, схильність до самоактуалізації. У цьому контексті творчі здібності розглядаються як постійна і впевнена готовність особистості до самостійної пошукової діяльності, до прийняття самостійних рішень у невизначених чи складних ситуаціях, позитивна пізнавальна активність.

Особливого значення набуває положення про те, що проблема розвитку творчих здібностей особистості не зводиться до вироблення конкретних завдань, а має розглядатися у площині “особистість – соціальне оточення” (Л.Виготський). У зв’язку з цим акцентується на важливості аналізу соціальної ситуації розвитку – місця особистості в системі соціальних відносин. Підкреслюється, що система соціальних взаємозв’язків тільки тоді стає ситуацією розвитку, коли її вимоги сприймаються особистістю як актуальні саме для неї. Соціальна ситуація розвитку впливає на розвиток не тільки творчих здібностей, а й ціннісних орієнтацій, певних знань, умінь, навичок (С.Максименко), що необхідно враховувати при організації занять з молодшими школярами.

Оскільки заняття в театральних колективах чи гуртках є цілісним предметним комплексом, що включає сценічну мову, акторську майстерність, пластику, вокал і т.д., проблема полягає в тому, що, по-перше, кожна із цих складових має свою специфіку в розвитку творчих здібностей, а по-друге, в кожному окремому театральному колективі є свій комплекс предметів-компонентів з різною питомою вагою. Є відмінності і в цільових установках організації діяльності театральних гуртків і колективів: одні орієнтовані виключно на сценічний результат, інші – на загальнокультурний, естетичний розвиток засобами театального мистецтва. Часто самодіяльні театральні гуртки і колективи спрямовані на додаткову освіту, що актуалізує питання про те, наскільки вони є власне дозвілєвими, а не суто освітніми.

Звідси виникає необхідність визначення, по-перше, комплексу видів діяльності, що є складовими занять з театального мистецтва, а по-друге – їх окремих та спільних можливостей для розвитку творчих здібностей.

У ході роботи обґрунтовується думка, що розвиток творчих здібностей засобами театального мистецтва можна розглядати в трьох аспектах, враховуючи:

- природу творчого мислення;
- специфіку театру як виду мистецтва;
- специфіку театру як особливого комунікативного середовища.

Відповідно до цього визначаються три аспекти вивчення творчих здібностей: когнітивний, емоційний і комунікативний.

Когнітивний аспект в галузі театального мистецтва виражається у набутті умінь створювати фантастичний образ, визначати пропоновані обставини, завершувати мізансцени і т.д. Нерозвиненість творчого мислення характеризується невмінням критично сприймати ситуацію, визначати варіанти розвитку ситуації, розрізняти суб’єктивні значення і т.д. аналізуються „творчі перешкоди” (за аналогією до пізнавально-психологічних перешкод), визначено їх види, що дозволяє конкретизувати творчі завдання. Кращий шлях для подолання таких перешкод – збагачення досвіду для рішення різнопланових творчих завдань. Визначено види таких перешкод: установчий, просторовий, суб’єктивності, однобічності, включеності в ситуацію, авторитетності, наслідування. Деякі з них долаються спеціальними вправами для розвитку самостійного мислення, інші – за допомогою спеціально створених комунікативних ситуацій. Це є однією з причин визначення комунікативного аспекту для дослідження творчих здібностей.

У роботі наголошується на методично важливій думці про те, що знання можуть заважати розвитку творчого мислення (це підтверджується і дослідженнями з організації „мозкових штурмів” та синектики, коли в групу творчого розвитку добираються фахівці не з порушеної проблеми, а суміжних професій). У зв’язку з цим у дисертації акцентується на необхідності, з одного боку, опанування учасниками театального колективу певними знаннями у процесі розвитку творчих здібностей, а з іншого – запобігання стереотипізації цих знань і перетворення останніх на пізнавальні (творчі) перешкоди. Це положення є методично важливим для вироблення педагогічної методики розвитку творчих здібностей молодших школярів.

Емоційний аспект відбиває специфіку театру як виду мистецтва і пов’язаний із здатністю до специфічного емоційного відгуку на твори театального мистецтва, що формується у процесі занять даним видом мистецтва, опанування його специфічною мовою, символікою.

Комунікативний аспект відбиває специфіку театального мистецтва в трьох ракурсах:

- внутрігрупової комунікації (спілкування між членами колективу, взаємодія між учасниками, керівником і т.д) шляхом засвоєння системи культурних цінностей, на основі яких здійснюється внутрігрупове спілкування і які впливають на формування індивідуальних ціннісних орієнтацій (Г.Єскина);
- сценічно - ігрової (умовної) комунікації („перевтілення” в персонаж, взаємодія між персонажами, моделювання ситуації їх взаємодії). Тут йдеться не тільки про суто сценічну можливість учасника зіграти певну роль, а й про психологічну доцільність даної ролі (наприклад, дітям молодшого шкільного віку небажано доручати грати негативних персонажів). Цей вид комунікації важливий для розвитку здібностей моделювати, прогнозувати ситуації, знаходити аналогії з життєвими ситуаціями (проекція), аналізувати варіанти розвитку ситуації, набувати досвід на умовному рівні самоконтролю і різних варіантів реагування на ситуацію шляхом обігрування різних

варіантів мотивації поведінки героїв, моделювання сцен на запропоновану тему тощо. Тому важливого значення набуває залучення дітей до елементів сценарної роботи і режисури;

- комунікація “учасник-глядач” формує необхідні для творчості впевненість у собі, незалежність думки, вміння адекватно виражати свої думки.
- з огляду на викладене, слід зазначити, визначені особливості занять театральним мистецтвом з молодшими школярами в умовах дозвілля. Основне завдання полягає в тому, щоб організація таких занять була адекватна природі дозвілля.

Висновки. Були вивчені і систематизовані погляди театральних педагогів і керівників гуртків на те, яким має бути предметний комплекс для самодіяльних театральних гуртків і колективів для дітей молодшого шкільного віку. В результаті виявлено, що для різних фахівців поняття „театральне мистецтво” має різний зміст. І хоча всі керівники розглядають театральне мистецтво як важливий чинник культурного, творчого, духовного розвитку особи, виявлено дві основні позиції в розумінні головної цільової установки діяльності аматорського театального гуртка чи колективу: одні вважають головним завданням розвиток професійних сценічних (виконавських) навичок, інші – загальнокультурний розвиток. У зв’язку з цим було визначено два головні типи керівництва, умовно названі нами як типи „професійного” і „загальнокультурного” спрямування. Якщо перші акцентують на розвитку сценічно-виконавських навичок, вважаючи, що загальнокультурний розвиток відбувається „паралельно” і „автоматично”, то другі – на загальнокультурному і творчому розвитку, залучаючи для цього можливості театального мистецтва.

Література:

1. Татаренко М.Г. Творчі здібності людини: боротьба протилежностей чи синергетичний потік // Педагогічний процес: теорія і практика: Збірн. наук. праць / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – Вип. 2. – К., 2003. – С. 184-190.
2. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Б. М. Теплов. – М. : Наука, 2003. – 379 с.
3. Теплов Б. М. Психологические вопросы художественного воспитания / Б. М. Теплов. – М.-Л. : Известия АПН РСФСР, 1947. – Вып. 11. – С. 7-26.
4. Теплов Б. М. Психология индивидуальных различий. Способности и одаренность. Психология музыкальных способностей / Б. М. Теплов // Теплов Б. М. Избранные труды. – В 2-х т. – М. : Педагогика, 1985. – Т. 1. – С. 14-222.
5. Терентьева Н. А. Игровые музыкально-педагогические технологии : на уроках музыки в нач. шк. : психопед. аспект / Н. А. Терентьева // Образование и культура Северо-Запада России. – СПб., 1998. – Вып. 3. – С. 235-239.
6. Терентьева Н. А. Художественно-творческое развитие младших школьников на уроках музыки в процессе целостного восприятия различных видов искусства / Н. А. Терентьева. – М. : Прометей, 1990. – 184 с.